

6. Названия мемориальные и символические. Такие названия увековечивают события или выдающихся людей, героев: *Жовтневое, Комсомольский массив, Село Шевченка, Первомайский, Победа.*

Таким образом, среди микротопонимов-названий исторических местностей Киева преобладают названия, связанные с природными условиями местности (растительностью, рельефом), с социальной и экономической жизнью города (занятиями населения, производством), с антропонимами (именами и фамилиями владельцев этих земель). Образованы киевские микротопонимы преимущественно суффиксальным способом. Наиболее частотные суффиксы: *-ка* (Бессарабка), *-ки* (Нивки), *-ри* (Дегтяри), *-ны* (Галаганы), *-ов(-ев-)* (Пирогово), *-ин* (Святошин), *-ец* (Сырец), *-щина* (Троещина), *-ичи* (Беличи), *-ица* (Дарница), *-а, -я, -ия* (Феофания).

Литература

1. Жучкевич, В. А. Общая топонимика: учеб. пособие / В. А. Жучкевич. – Минск : Выш. школа, 1980. – 288 с.
2. Киев : энциклопедический справочник / под ред. А. В. Кудрицкого. – Изд. 3-е доп. – Киев, 1986. – 768 с.
3. Київ : історико-біографічний енциклопедичний довідник / Г. Ю. Івакін. – К. : Фенікс, 2007. – 1088 с.
4. Мурзаев, Э. М. Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1974. – 384 с.
5. Никонов, В. А. Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1965. – 175 с.

А.В. Кавалёва

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: alena.kavaliova@gmx.de

УДК 811.161.3'373.21 (476)

ПЕРАЙМЕНАВАННЕ НАЗВАЎ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАЎ ЯК ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ З'ЯВА

Ключавыя словы: перайменаванне, айканімія, айконім, апелятыў, антрапонім, тапааснова, гісторыка-культурная назва.

У артыкуле разглядаюцца перайменаванні назваў населеных пунктаў, якія страцілі свае папярэднія назвы ў выніку працэса дэнамінацыі ХХ стагоддзя. Вызначаны айконімы, утвораныя ад апелятываў з сімвалічным значэннем, выяўлены новыя адзінкі, матываваныя назвамі свят і памятных падзей акрэсленага перыяду, засведчаны найменні, якія паходзяць ад фларыстычных апелятываў. Сярод новых айконімаў, якія ўзніклі ў савецкі час, таксама выяўлены перайменаванні, што сведчыць пра дэнамінацыю онімаў у кожны гістарычны перыяд.

A.V. Kavaliova

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

DENOMINATION OF THE PLACE NAMES AS A CULTURAL AND HISTORICAL PHENOMENON

Key words: denomination, oikonimy, oikonym, appellative, anthroponym, toponymic stem, cultural and historical name.

The article deals with the denomination of place names, which lost their names as a result of the denomination process in the XXth century. The oikonyms based on the appellatives with symbolic meaning are defined, the new place names motivated by the holiday names und memorial dates are revealed, the oikonyms, which originated from flora appellatives are defined. Among new place names, which appeared in the XXth century, there are also the denominated units, it proves that the denomination of the place names occurs in every historical period.

Айканімія пэўнай тэрыторыі вызначаецца сваёй традыцыйнасцю і ўстойлівасцю. Назвы паселішчаў змяшчаюць комплексную інфармацыю пра духоўную і матэрыяльную культуру пэўнага этнасу, з'яўляюцца своеасаблівымі помнікамі, якія сведчаць пра гісторыю паселішчаў. В.П. Неразнак выдзяляе ў назвах населеных пунктаў геаграфічную інфармацыю, якая ўтрымлівае пэўную прыкмету ландшафту, гістарычную інфармацыю, што ўказвае на сацыяльна-гістарычныя прычыны ўзнікнення тапоніма, моўную інфармацыю, якая раскрывае асаблівасці мовы народаў, што жылі на пэўнай тэрыторыі ў мінулым; гэта дазваляе лічыць гістарычныя тапонімы культурна-гістарычным помнікам духоўнай культуры народа [5, 61]. Гэтую ж думку працягвае і М.В. Гарбанеўскі, ён вылучае гісторыка-культурную біяграфію тапонімаў, якая ўтрымлівае такія інфармацыйныя блокі, як адрасны і структурна-словаўтваральны, этымалогію тапоніма, яго функцыянальна-стылістычныя асаблівасці, правільнае вымаўленне і напісанне [1]. А.В. Супяранская таксама прасочвае суаднесенасць тапонімаў з культурна-гістарычнымі традыцыямі пэўнага этнасу, сувязь эпохі з ідэалагічным нападуненнем. Яна вызначае, што на ўласныя імёны ўплывае і мода, якая ў тапаніміі стварае канфлікт паміж гістарычнымі і новымі, часам штучнымі і стандартнымі адзінкамі, пры гэтым “перайменаванне аб’екта закрэслівае інфармацыю, якая заключана ў папярэднія назвы” [9, 43]. Асобныя паселішчы на працягу свайго існавання неаднаразова падвяргаюцца дэнамінацыі. У сувязі з гэтым узнікае паняцце “гісторыка-культурная назва”. Існуе меркаванне, што гістарычным лічыцца любое імя незалежна ад велічыні аб’екта, імя, якое змяшчае “каштоўную гісторыка-культурную інфармацыю аб этапах развіцця і адлюстроўвае гістарычна значымыя праявы грамадскай, гаспадарчай, культурнай і моўнай дзейнасці народа” [4, 160].

У розныя гістарычныя адрэзкі айконімы змяняюцца ў залежнасці ад успрымання імені, уздзеяння сацыяльных і ідэалагічных фактараў. Змена намінацыі тапааб’ектаў засведчана са старажытнасці, перайменаванні назваў паселішчаў у розных краінах адбываліся ў кожны гістарычны перыяд. Дэнамінацыя найменняў у мінулыя стагоддзі мела на тэрыторыі сучаснай Беларусі эпизадны характар: *Крутагор’е* → *Койданава* → *Дзяржынск*, *Ельск* → *Каралін* → *Мікалаеўск* → *Ельск*. У XX стагоддзі засведчана з’ява дэнамінацыі айконімаў Беларусі, якая адбывалася ў межах агульнай тэндэнцыі дэнамінацыі былога СССР. Змены ў айканіміконе на ўсходняй частцы тэрыторыі сучаснай Беларусі фіксуюцца ўжо ў 1917 годзе. У 30-я гады XX стагоддзя праходзіць першая хваля перайменаванняў: было заменена каля 180 найменняў. У 60-я гады XX стагоддзя пачалася наступная хваля дэнамінацыі: амаль 500 айконімаў страцілі свае папярэднія назвы. Усяго намі засведчана больш за 900 замен назваў паселішчаў.

Змены ў соцыуме, у палітычным ладзе адлюстроўваюцца, перш за ўсё, лексічным складам мовы. Кастрычніцкія падзеі 1917 года абумовілі з’яўленне ў лексіцы “саветызмаў”, пад якімі разумеюцца словы і выразы, а таксама невербальныя знакі як “факты савецкай культуры”, прычым саветызм з’яўляецца такім знакам, што не заўсёды змяшчае ідэалагічны кампанент (*калгас*, *працадзень*, *піянерважаты*) [8, 38–39]. Ідэалогія савецкага перыяду ўплывала на выбар тапаасновы. Значную групу сярод акрэсленых назваў паселішчаў XX стагоддзя ў беларускай айканіміі складаюць найменні, якія ўзыходзяць да апелятываў, што ўмоўна перадаюць абнаўленне жыцця, сімвалізуюць пачатак новай эпохі. Так, найменне *Перадавы*, што ў Краснапольскім раёне, да 1976 года мела назву *Залясок*. Яно матывавана лексемай *перадавы* (*перадавая*) ‘які знаходзіцца наперадзе астатніх’. Страчаная назва-арыенцір *Залясок* паходзіць ад апелятыва *залясок* ‘тое, што размешчана за лесам, па той бок лесу’. У Салігорскім раёне з 1964 года засведчана новае ўтварэнне *Рассвет*, што суадносіцца з рускамоўнай лексемай *рассвет* (беларускі адпаведнік *золак*) ‘пачатак святання’. Папярэдняя назва паселішча *Замагілле* паходзіць ад апелятыва *замагілле* ‘прастора за могілкамі’. Новы айконім *Першая Ступень* у Кармянскім раёне да 1951 года меў назву *Кажаны*. Назва паселішча ўзыходзіць да лексемы *ступень* ‘этап у развіцці, здзяйсненні чаго-небудзь’, атрыбутыўны кампанент *першая* ўказвае на яе перадавы, вядучы характар. Страчанае найменне ў форме множнага ліку *Кажаны* матывавана антрапонімам *Кажан*.

У айканіміі пазначанага перыяду засведчаны найменні, тапаасновы якіх суадносяцца з назвамі тагачасных свят. Новая назва паселішча *Акцябр* у Салігорскім раёне утворана ад апеляты-

ва з абстрактна-ідэалагічным значэннем *акцябр* або ад геартоніма *Акцябр* ‘Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя 1917 года, а таксама яе гадавіна 7 лістапада’, да 1964 года яна мела назву *Старчыцы*. Айконім *Старчыцы*, які вядомы з XVI стагоддзя, матываваны іменем-мянушкай *Старец*, *Старык*. У гэтым жа раёне з 1964 года засведчана найменне *Першамайск* з фіналлю *-ск*, што суадносіцца з назвай свята ўсіх працоўных Першае Мая. Страчаны айконім з патранімічным фармантам *-ічы Жываглодавічы* суадносіцца з антрапонімам *Жываглад. Назва вядома з XVII стагоддзя ў Навагрудскім ваяводстве, паселішча было ў складзе маёнтка Вызна і належала князю Радзівілу [7, 561].

Айконімы, створаныя на падставе апелятываў, якія абазначаюць асаблівасці навакольнага асяроддзя, ландшафту, прыродных з’яў, не адносяцца да ідэалагічна афарбаваных айканімічных адзінак. Але такія назвы паселішчаў таксама шырока ўводзіліся ў нацыянальную айканімічную сістэму найчасцей для таго, каб замяніць традыцыйныя найменні, якія не адпавядалі ідэалагічным устаноўкам. З 1964 года ў Талачынскім і Міёрскім раёнах засведчаны назвы *Прылессе* і *Зялёны Лог*, якія матываваны геаграфічным тэрмінам *прылессе* і тэрмінам нізіннага рэльефу *лог* ‘шырокі і доўгі яр з адхоннымі схіламі’. Страчаныя назвы *Царковішча* і *Хахулькі* ўзыходзяць да лексемы *царкавішча* ‘месца, дзе стаіць ці стаяла царква’ і да ўласнага імя *Хахуль.

Для тапаніміі савецкай эпохі стала характэрнай “звышпрадуктыўнасць трансанімізацыйнай адантрапанімічнай метафары”, а менавіта вялікая частотнасць айконімаў-прысвячэнняў, якія з’яўляюцца экстрасістэмнымі для ўсходнеславянскай айканіміі [2, 4]. Такія онімы сведчаць пра змену стэрэатыпаў ідэнтыфікацыі геаграфічных аб’ектаў у розныя гістарычныя перыяды. Мяркуюцца, што ў падобных адзінках прасочваецца пераемнасць палітычнага рэгістру, што з’яўляецца важным пунктам у канцэпцыі новых тапонімаў XX стагоддзя: *Екацярынбург – Святрдоўск* [6, 130]. У Баранавіцкім раёне з 1969 года засведчаны мемарыяльны айконім *Кабушкіна*, што ўзыходзіць да прозвішча мінскага героя-падпольшчыка І.К. Кабушкіна. Страчанае найменне з фармантам *-ава Торбалава* суадносіцца з антрапонімам *Торба*. Мемарыяльнае найменне ў гонар Героя Савецкага Саюза В.М. Усавы на Гродзеншчыне фіксуецца з 1964 года. Раней яно мела назву *Вулька Доргунская*, што матывавана лексмай *воля* (*вуля*), якая з’яўляецца тоеснай паводле значэння да апелятыва *слабада*. Атрыбутыўны кампанент *Доргунская* ўтвораны ад айконіма *Доргунь*. Аднак ва ўрбананіміі Беларусі, як прасачыла Г.М. Мезенка, найменні ў гонар чыноўнікаў і дзяржаўных дзеячаў засведчаны ўжо з 70-х гадоў XIX стагоддзя [3, 16].

У 20–30-я гады XX стагоддзя ўзніклі новыя найменні, але частка такіх айконімаў праіснавала толькі некалькі гадоў. Новыя паселішчы знаходзіліся каля пэўных вытворчых аб’ектаў, аднайменных калгасаў, указвалі на характар дзейнасці прадпрыемства, ад назвы якога яны ўтвораны шляхам трансанімізацыі. Але праз пэўны час яны таксама былі перайменаваны. У Калінкавіцкім раёне айконім *Камуна*, суадносны з назвай калгаса “*Парыжская Камуна*”, у 1937 года атрымаў сімвалічную назву *Авангард* (ад апелятыва *авангард*). На Гомельшчыне найменне *Пасёлка Гомельскай РТС* з 1965 года было заменена на назву з меліяратыўнай канатацыяй *Сонечны*. Засведчана дэнамінацыя айконімаў, што паходзілі ад апелятываў з сімвалічным значэннем, іх замянілі іншыя назвы, але таксама вытворныя ад лексем з сімвалічным значэннем: у Буда-Кашалёўскім раёне найменне *Чырвоны Сцяг*, матываванае спалучэннем *чырвоны сцяг*, у 1964 годзе атрымала сімвалічную назву *Факел* (ад апелятыва *факел*). Адзінка *Ударная* (Акцябрскі раён), якая паходзіла ад лексемы *ударная*, у 1932 годзе была заменена на абрэвіятурнае ўтварэнне *Рабкор*. У асобных выпадках выяўлена перайменаванне новай назвы на стылістычна нейтральнае найменне: у Маладзечанскім раёне айконім *Юбілейны*, што ўтвораны ад апелятыва *юбілейны*, у 1976 годзе быў заменены на назву *Сасновы Бор*. Назва *Акцябрская* ў Віцебскім раёне, суадносная з рускамоўнай лексмай *Акцябр*, у 1978 годзе была перайменавана на адзінку-арыенцір *Цэнтральны*. У Рагачоўскім раёне назва паселішча *Зорка* (ад ідэалагізаванай лексемы *зорка*) заменена на фларыстычнае ўтварэнне *Зялёная Рошча*, што ўзыходзіць да рускамоўнай лексемы *рошча*.

Працэс перайменавання закрануў і адзінкі, якія ўзніклі пасля 1917 года, паколькі на пэўным этапе развіцця грамадства яны перасталі адпавядаць тагачасным уяўленням аб назватворчасці. Практычнае іх выкарыстанне, а таксама наступныя змены ў палітычным жыцці прывялі да дэнамінацыі

акрэсленых айконімаў. Іх перайменаванне было неабходным, але ў большасці выпадкаў замест такіх назваў паселішчаў зноў былі ўведзены ва ўжытак сімвалічныя найменні, мемарыяльныя айконімы, і толькі адзінкавыя назвы створаны ад фларыстычных апелятываў. Гэта сведчыць пра пэўную сістэмнасць перайменаванняў, а таксама пра працэс дэнамінацыі ў кожную гістарычную эпоху.

Літаратура

1. Горбаневский, М. В. Возрождение исторических топонимов на карте России / М. В. Горбаневский // История Фамилии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.familii.ru/onomastika/toponimica/1164-toponimu>. – Дата доступа : 10.03.2012.
2. Горбаневский, М. В. О феномене мемориальной топонимии в России XX–XXI веков (в контексте научных идей академика Д. С. Лихачева) / М. В. Горбаневский // Имя – Социум – Культура : материалы II Байкал. Междунар. ономаст. конф., Улан-Удэ, 4–6 сентября 2008 г. / Бурят. гос. ун-т ; редкол.: И. А. Дамбуев [и др.]. – Улан-Удэ, 2008. – С. 4–6.
3. Мезенка, Г. М. Адантрапанімныя урбанонімы: праблемы матывацыі (на прыкладзе урбананімікона г. Барысава) / Г. М. Мезенка // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : матэрыялы II Міжнар. навук. канф., Мазыр, 22–23 красавіка 2010 г. / Мазыр. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. В. Шур (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр, 2010. – С. 16–18.
4. Нерознак, В. П. Критерии и принципы наименований географических объектов / В. П. Нерознак // Исторические названия – памятники культуры : материалы Всесоюз. науч.-практ. конф., Москва, 17–20 апреля 1989 г. / Моск. фил. Геогр. о-ва СССР ; редкол.: Р. А. Агеева (отв. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1989. – С. 160–161.
5. Нерознак, В. П. Старый и новый именослов (о историко-культурной ценности имени собственного) / В. П. Нерознак // Исторические названия – памятники культуры : материалы Всесоюз. науч.-практ. конф., Москва, 17–20 апреля 1989 г. / Моск. фил. Геогр. о-ва СССР ; редкол.: Р. А. Агеева (отв. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1989. – С. 61–63.
6. Никитин, С. А. Лингвистические аспекты переименований географических объектов в России : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21 / С. А. Никитин. – М., 2003. – 220 л.
7. Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Салігорскага раёна / рэдкал.: Л. М. Драбовіч [і інш.]. – Мінск : Белта, 2004. – 576 с.
8. Пихурова, А. А. Судьба советизмов в русском языке конца XX–начала XXI века : на материале словарей и текстов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. А. Пихурова. – Саратов, 2005. – 217 л.
9. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская ; Акад. наук СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
10. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.

В.М. Калинин

Донецкий национальный университет

Донецкий национальный медицинский университет

e-mail: kalinkin.valeriy@mail.ru

УДК 81'373.21:811.161

«ГОВОРЛИВЫЕ» ВОДЫ: ГИДРОНИМИЧЕСКИЙ КАТАЛОГ КАК МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ И ЖАНР ОТЧЁТА В ТРУДАХ Е.С. ОТИНА

Ключевые слова: Бассейн Дона, гидронимия, каталог, ойконимия, топонимическая иррадиация.

Освещены сформировавшиеся в трудах Е.С. Отина представления о каталоге гидронимов как методе исследования и жанре исчерпывающе полного описания онимики значительных рек от истоков до устья через представление именованных различных гидрообъектов в реальной последовательности их появления в речной сети, генетически и ономазиологически связанных с гидронимией топонимов, прежде всего, ойконимов, возникших как результат контактных переносов или топонимической иррадиации. Показана ценность всестороннего диахронного и синхронного лингвистического описания всех выявленных в источниках вариантов гидронимов и их форм.